

Két világhírű zenész zsidó identitása

Kőry Ágnes

Doráti Antal

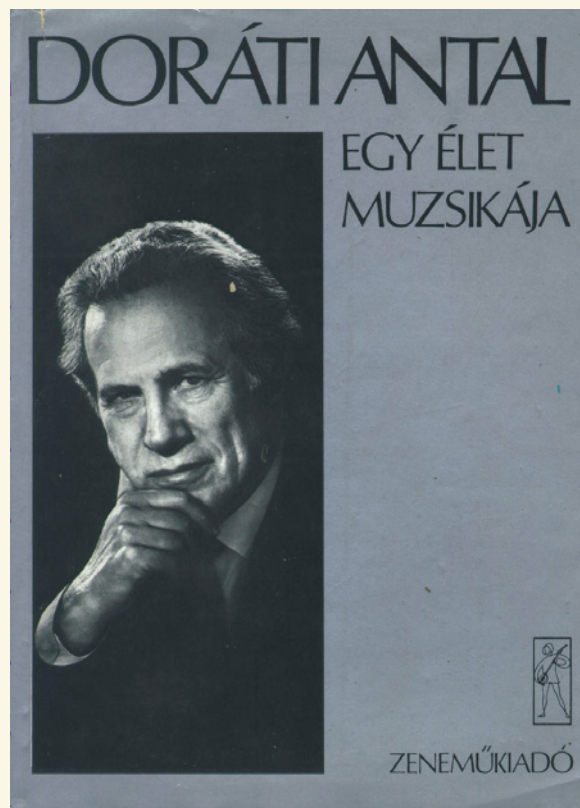
(Budapest, 1906. április 9.—Gerzensee, Svájc, 1988. november 13.)

Nem tudni, mit jelentett a zsidó származás és zsidó vallás a gyerek és a fiatal Doráti Antal számára. Az viszont bizonyos, hogy a felnőtt Doráti, a nagy tehetségű és világhíres karmester nem vállalta zsidóságát magától értetődően. Elképzelhető, hogy Doráti fiatal korában a zsidóság beismerése nem volt kívánatos, már jóval a zsidótörvények előtt sem. De nehezebb megérteni, miért volt olyan óvatos a már idős, világhírű, elismert művész.

Doráti Deutsch Antal néven született Budapesten. 1930-ban még ezen a néven olvashatunk róla a *Zenei Lexikonban* és nincs változás az 1935-ös bővített kiadásban sem: „Deutsch Antal zeneszerző, 1906. A Zeneművészeti Főiskola zeneszerzési tanszakán Kodály növendéke volt; később az Operaház korrepetitora. Jelenleg külföldön él. Kamaraműveket ír.”

A névváltoztatás 1933 nyara és 1933 decembere között történt, miután Doráti elhagyta Németországot (ahol három évig a münsteri Városi Színház karmestere és zeneigazgatója volt), de mielőtt másodkarmesterként debütált a Ballet Russes de Monte Carlo társulattal ez év decemberében New Yorkban. Mi volt az ok a névváltozásra? Talán Doráti aggódott, hogy zsidósága megakadályozhatja karrierjét? Vagy talán csak nem akarta, hogy a Deutsch név miatt németnek gondolják (habár ez nem volt gond hároméves németországi tartózkodása idején)? A Zeneakadémián, ahol 1921–1925 között a zeneszerzés és zongora tanszakra tanult, Doráti elsősorú oktatásban részesült Kodály Zoltán, Siklós Albert, Székely Arnold és Weiner Leó növendékeként. Bartók Béla nem volt Doráti tanára, de ismerték egymást, és Bartók jelentősen hatott munkásságára. Az 1923–1924 tanévben Doráti fél tandíjmentes volt. Már tizennyolc éves korától, 1925–1929-ben, a budapesti Operaháznál dolgozott korrepetitorként. A tények nem azt mutatják, hogy Doráti tanulmányai idején és karrierjének első két állomásán (budapesti Operaház és münsteri Városi Színház) szenvedett volna zsidósága miatt. Lehetséges, hogy a névváltozás csak esztétikai okokból történt?

Önéletrajzi könyvében a hetvenhárom éves Doráti nagyon óvatos. Családjára utaló részekben elkerüli zsidóságát.

Doráti Antal, *Egy élet muzsikája*, 1981

„Apám, keresztnévén Sándor [...] Mándokon született. [Anyám] családja kevert osztrák és német vérből származott, ehhez némi francia is vegyült. [...] Nagyapám, Kunwald Antal – őtőle örököltem a keresztnévemet – egy nagyon szép német nőt vett feleségül, ő hozta a családba a francia beütést. [...] Édesanyám, Margit, a legifjabb volt a négy életben maradt gyermek közül. Mind a négynek érdekes élete és átlagon felüli értéke volt. Legidősebbjük, Cézár nagybátyám, kiemelkedő festőművésze lett maga korának és körének; a budapesti Kunwaldok közül ő tett szert a legnagyobb hírnévre.”

Ebből csak azért derül ki zsidó vonatkozás, mert a nagybácsi Kunwald Cézárról olvashatunk az 1929-es (*Magyar*) *Zsidó Lexikonban*. Viszont visszaemlékezve a budapesti Operaháznál töltött éveire, Doráti utal zsidóságára. Külföldre távozását a magyarországi antiszemitizmussal és saját vándorló kedvével indokolja.

Doráti Antal, *Egy élet muzsikája*, 1981

„Ehhez hozzáadhatjuk az egyre romló politikai légkört: a fasizmus itáliai uralomra jutását; magának Magyarországnak a jobbra tolódását egy rövid életű kommunista uralom után; az antiszemitizmus terjedését. Egyszeriben rá kellett ébrednem – elsősorban előre sejtésből, nem pedig megalapozott ismeretek alapján, hiszen politikai fogalmainak a leghalványabbak voltak –, hogy én a 'zsidó táborhoz' tartozom, ami hátrányosnak bizonyulhat. A boldog gondolatszabadság légköre, amelyhez gyermekkorom óta hozzászoktam, megszűnt immár. Az, hogy olyan családból származom, amelyben többféle vér keveredett, többek között jókora porció zsidó vér is, az természetesen nem volt számomra újdonság. De ennek valamennyi velejáróját tökéletesen figyelmen kívül hagyták mind a szüleim, mint a barátai, és valójában az egész társadalmunk is, mely még a század elején meglevő felvilágosult liberalizmus rövid időszakának ugyancsak gyöngécské napfényében sütkérezett. [...] Felébredni ebből az álomszerű létezésből: megrázkódtatást jelentett és sebesülésekkel járt. Ezek együttesen képezték annak fő okát, hogy az 1925-től 28-ig terjedő időszakban mind szilárdabb lett bennem az elhatározás: kitörök abból a szűk csapdából, amivé szülőhazám változott. Hozzájárult ehhez még a velem született vándorló kedv is.”

Doráti megjegyzi – „olyan családból származom, amelyben többféle vér keveredett, többek között jókora porció zsidó vér is” – homályossá teszi Doráti zsidó származását. Pedig a budapesti Hevra Kadisa szertartási osztályán található adatok szerint Deutsch Antal zsidó születésű, héber nevét (Smuel Benjamin és Mirjam fia, Menahem) is bejegyezték.

Doráti megjegyzi, hogy – habár nem volt rossz dolga Magyarországon – nem érezte magát biztonságban, nem fejlődött zeneileg, és vágyott a nagyvilág után. Nagynénje – Kunwald Elza, Dohnányi Ernő zeneszerző és zongoraművész felesége – és unokatestvérei vonzották Németországba és azon túl.

Doráti Antal, *Egy élet muzsikája*, 1981

„Hogy visszatérjek a huszadik évemhez: kezdtem nyugtalanodni Budapesten, valahogy nem éreztem magam biztonságban; zeneszerzői kedvem is elapadt, lehetetlennek látszott, hogy otthon tovább tökéletesítem magam a dirigálás művészetében; külföldi utazásaim elbűvöltek, izgalmas volt a Dohnányi unokatestvérekhez fűződő szoros kapcsolat is. [...] Úgy látszott, minden jó dolog külföldön van. Az a vágyam, hogy elhagyjam Magyarországot, hirtelen megérett. [...] Aránylag szép fizetésem volt, de semmi megtakarított pénzem [...], amely támogathatott volna abban, hogy idegen földön újakezdem. [...] Avval kezdtem a külföldi terv megalapozását, hogy állami támogatásért folyamodtam.”

Az akkori magyar állam becsületére legyen mondva, hogy Kertész K. Róbert kultuszminisztériumi államtitkár segítségével Doráti megkapta az állami ösztöndíjat, és elhagyta Magyarországot – örökre.

Nehéz megállapítani, vajon zsidósága játszott-e döntő szerepet Doráti elhatározásában. Érdekes módon, öregkori visszaemlékezésében ezt döntő, de téves megfontolásnak ítéli: „[...] azért hagytam el Magyarországot, mert az a kényelmetlen és téves érzésem volt, hogy egy diszkriminációnak kiszolgáltatott zsidó kisebbséghez tartozom.”

Izraelről hosszasan ír, de harmadik személyben szól egy külföldi országról, viszont könyvének magyar változatában hangsúlyozza magyarságát.

Doráti Antal, *Egy élet muzsikája*, 1981

„Amikor hozzáfogtam emlékeim angol nyelven való megírásához, megfogadtam, hogy nem lesz hozzájuk sem előszó, sem utóhang. [...] Hogy most, a magyar kiadás megjelenésekor miért szegem meg a fogadalmaim közül mindjárt a legelsőt, annak személyes, benső okai vannak [...], restelném, hogyha saját kezemmel írott magyar szó nélkül kellene megjelennie könyvemnek az anyanyelvemen, amelyet szeretek, ápolok és – félévszázados távollétem dacára – úgy gondolom, hogy tisztán és értelmesen beszélek.”

Doráti kötődött magyarságához anyanyelve révén. Zsidósága elismerése negatív tényként – az antiszemitizmustól való félelemként – jelentkezik. De a magyarországi antiszemitizmus nem befolyásolta Doráti karrierjét.

Lásd még

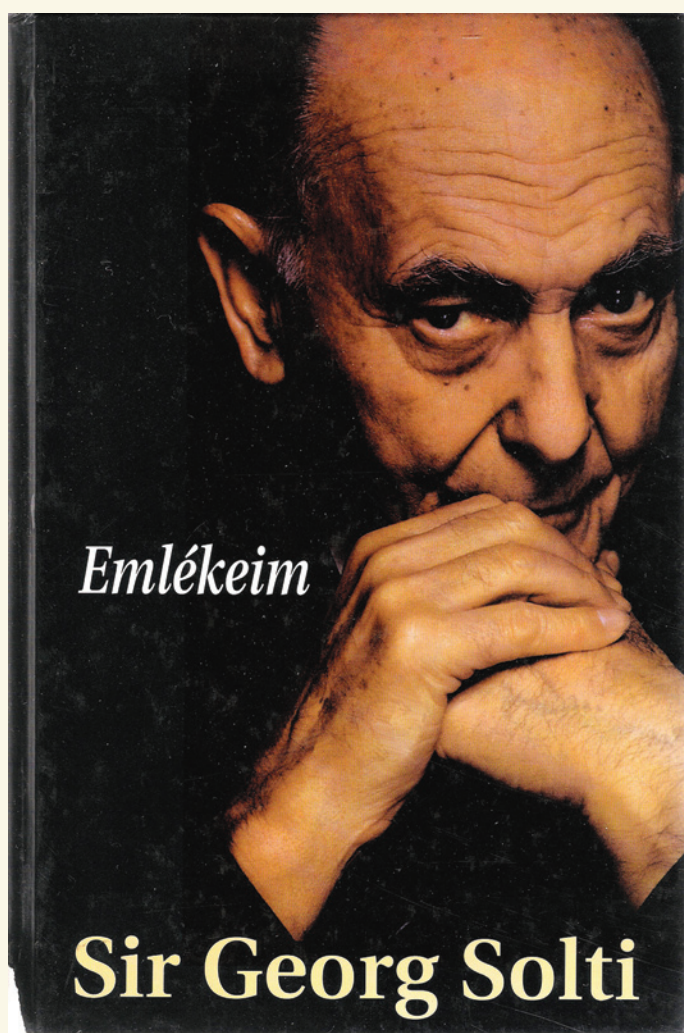
<http://baderech.hjm.org.il/Article.aspx/Hu/DoratiAntal>

Solti György

(Budapest, 1912. október 21.—Antibes, Franciaország, 1997. szeptember 5.)

Solti dél-franciaországi villájában hunyt el, de utolsó néhány évtizedében főleg Londonban élt. Solti, vagyis Sir Georg Solti, Stern György néven született Budapesten. 1926-ban, tizennégy éves gimnazistaként, zeneakadémiai tanulmányait ezen a néven kezdte, és még ezen a néven került be a Zeneakadémia 1932–1933-as évkönyvébe. 1933 őszén még Stern Györgyként iratkozott be a tanévre, de az 1934. júniusi nyilvános diplomavizsgáján – amelyet a holokausztban meggyilkolt Kuti Sándor barátjával osztott meg – már Solti Györgyként lépett fel (mint zeneszerző és zongorista).

Önéletrajzi könyvében (*Emlékeim*, 1998) a nyolcvanöt éves Solti feltárja zsidó származását.

Apja, Stern Móric, 1878-ban született Balatonfőkajáron, és fiatalemberként költözött Budapestre a hét bátyja közül kettővel. Az anya, Rosenbaum Teréz, a Bácska megyei Ada faluból származott. Stern Móric vallásos ember volt, megtartotta a zsidó szokásokat, minden reggel imádkozott és szombaton zsinagógába járt. Rosenbaum Teréz kevésbé volt vallásos, sokszor főzött nem kóser ételt saját magának és fiának.

Solti nem került hátrányos helyzetbe zsidósága miatt tanulmányai időszakában. Már első zeneakadémiai évében fél tandíjas volt, a következő hét évben pedig tandíjmentességet élvezett. Tehetséges és szorgalmas volt – az Akadémia csak szorgalmas, tehetséges és ugyanakkor szegény diákoknak adott tandíjkedvezményt –, és Solti zsidó származása nem volt akadály. Kiváló oktatásban részesült, a kor legkiválóbb zenéspedagógusaitól tanult. Tanárai között volt Székely Arnold, Siklós Albert, Weiner Leó és Dohnányi Ernő, osztályát Bartók Béla is tanította. Nem tudni, mi volt az oka a Stern-Solti névváltoztatásnak, esztétikai megfontolás legalább annyira számításba jöhetett, mint az antiszemitizmustól való félelem.

1930-tól, vagyis tizennyolc-tizenkilenc éves korától, Solti önkéntes korrepetitorként dolgozott a budapesti Operaházban, de 1933-tól már a bérlistán találjuk a nevét. Az 1939-es zsidótörvények eredményeként Solti elvesztette operai állását. Egy ideig privát korrepetálásból élt, és fontolgatta egy zsidó operatársulat megalakítását. De végül is 1939 augusztusában, huszonhat éves korában, Svájcba ment, és végleg elhagyta Magyarországot.

Solti óriási karrierje és nagyon boldog családi élete ellenére sehol nem érezte magát igazán otthon emigráns éveiben. Élete vége felé három nagy magyar zeneművet – Bartók Béla *Cantata Profana*, Kodály Zoltán *Psalmus Hungaricus*, Weiner Leó *F moll szerenád* – vett fel lemezre Budapesten, és visszalátogatott Balatonfőkajárra. Elment a zsidó temetőbe, ahol nagyszülei, Stern Salamon és Stern Fanni, valamint Lipót nevű nagybátyja nyugszik. Solti úgy érezte, hogy hazaérkezett – „végre otthon, hatvan év után” –, Bartók csodaszarvasának tekintve önmagát, a látogatást úgy értelmezte, hogy a *Cantata Profana* csodaszarvasa visszatért őseihez. Kívánságára Solti hamvait Budapesten a Farkasréti temetőben, Bartók sírja mellett helyezték örök nyugalomra.

Élete végén magyarság is és zsidóság is otthont jelentett Solti számára. Valószínűleg egyik tényező sem volt fontos számára karrierje alakulásában és csúcán. Solti zenei csúcspontra törekedett egész életén át. A zene, magas színvonalú zenélés és univerzális elismerés sarkallta. Ennek ellenére nehéz megállapítani, vajon zsidó származása további ösztökélést adott-e. Vajon Sir Georg Solti bizonyítani akarta, hogy az a fiatalember, aki elvesztette budapesti állását a zsidótörvények miatt, a világ egyik legnagyobb és legelismertebb karmesterévé vált? Igen, az ő esetében ez így alakult.

Lásd még

<http://baderech.hjm.org.il/Article.aspx/Hu/SoltiGeorg>